

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2893-14#Text> (дата звернення: 06.03.2025).

5. Лещинська-Вьонцек М. Цивільно-правова відповідальність держави у правовідносинах реституції власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила. Івано-Франківськ, 2019. 220 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-6>

RECOGNITION OF A TRANSACTION AS INVALID IN THE SYSTEM OF WAYS TO PROTECT CIVIL RIGHTS AND INTERESTS

ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ У СИСТЕМІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Lykholetov V. Y.
Postgraduate Student
State University of Trade and
Economics
Kyiv, Ukraine

Лихолетов В. Я.
аспірант
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна

Визнання правочину недійсним є одним з найпоширеніших на практиці способів захисту цивільних прав та інтересів, наведених у ч. 2 ст. 16 ЦК України. Зазначені способи – незалежно від належності окремих з них також і до санкцій (а деяких санкцій до заходів цивільно-правової відповідальності) – можна розмежувати на організаційно-правові та майнові заходи [1]. У сукупності вони спрямовані на реалізацію закріпленого ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права на ефективний засіб правового захисту. Додатково визнання правочину недійсним, як і більшість інших способів захисту в цивільних правовідносинах, застосовується в судовій юрисдикційній формі, що пов'язано з додержанням права на справедливий суд (ст. 6 вищезгаданої Конвенції)

Визнання правочину недійсним має організаційно-правовий характер, оскільки забезпечує правову визначеність щодо наявності або відсутності певних правовідносин. Натомість реституція, як згаданий у абзаці 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України загальний правовий наслідок виконання недійсного правочину, а також заходи цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків та моральної шкоди

(ч. 2 ст. 216 ЦК України) мають саме майновий зміст. Аналогічно майновим способом захисту є повернення набутого або збереженого без достатньої правової підстави майна при застосуванні положень глави 83 ЦК України щодо кондикційних зобов'язань до вимог про повернення невиконаного за недійсним правочином (п. 1 ч. 3 ст. 1212 ЦК України).

Організаційно-правовий та майнові способи захисту взаємодіють та доповнюють одне одного. Така сама природня взаємодія характеризує і майнові способи, оскільки повернення в натурі одержаного за недійсним правочином – це повернення чужого майна, а відшкодування збитків та моральної шкоди – це нове майнове обтяження, яке реалізується за рахунок власного майна суб'єкта відповідальності. Тобто при недійсності правочину потерпілі особи можуть вимагати також і відшкодування своїх майнових та особистих немайнових втрат.

Іншими словами, якщо організаційно-правовий спосіб дозволяє скасувати юридичні наслідки недійсного правочину, відновити юридичне становище сторін, то майновий спосіб є важливим передусім для відновлення майнового становища у вигляді повернення майна, його вартості або отримання потерпілою особою компенсації за шкоду, завдану при вчиненні недійсних правочинів. Така взаємодія дозволяє максимально ефективно захистити порушені права, забезпечуючи не лише організаційно-правовий, а й майновий захист осіб, чий інтереси були порушені.

Питання взаємозв'язку визнання правочину недійсним та майнових наслідків виконання недійсного правочину перебувають в центрі уваги національної судової практики. Так Велика Палата Верховного Суду у постанові від 01.03.2023 у справі № 522/22473/15-ц зазначила: «... якщо на виконання спірного правочину товариством сплачені кошти або передане інше майно, то задоволення позовної вимоги про визнання оспорюваного правочину недійсним не приводить до ефективного захисту права ... У таких випадках позовна вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним може бути ефективним способом захисту, лише якщо вона поєднується з позовною вимогою про стягнення коштів на користь товариства або про витребування майна з володіння відповідача (зокрема, на підставі частини першої статті 216, статті 387, частин першої, третьої статті 1212 Цивільного кодексу України)».

Наведена правова позиція означає заперечення можливості розгляду визнання правочину недійсним як самостійного і належного способу захисту в ситуації, коли принаймні однією із сторін такий правочин було хоча б частково виконано. І навпаки, за відсутності протиправних майнових наслідків у вигляді виконання правочину, заінтересована

сторона може скористатися винятково організаційно-правовим способом спростування презумпції оспорюваного правочину.

Для визначення належного способу захисту необхідно брати до уваги і законодавче розмежування нікчемних та оспорюваних правочинів. Адже нікчемний правочин є недійсним безпосередньо в силу закону та не потребує визнання його таким судом, тому тут може бути достатнім вдатися винятково до майнових способів захисту заінтересованої особи.

Отже, рішення щодо визнання правочину недійсним часто потребують застосування додаткових заходів, таких як реституція, що дозволяє відновити становище, яке існувало до укладення правочину. Однак хоча реституція і постає як основний інструмент відновлення майнового стану сторін недійсного правочину, але вона не завжди спроможна відновити цей стан повною мірою, забезпечивши дійсну справедливість. У таких випадках умовно обмежені можливості реституції доповнюються вимогами, що впливають з кондикційного зобов'язання. Натомість віндикація має принципово відмінні від реституції підстави застосування – будучи формально-юридично не пов'язаною з порушенням умов чинності правочину, вона не може вважатися «конкурентом» реституції.

Водночас слід враховувати, що недійсність правочину, спричинена закріпленою законом його нікчемністю або судовим рішенням про визнання недійсним оспорюваного правочину, усуває можливість застосування правових наслідків порушення зобов'язання, яке могло б виникнути в разі відповідності недійсного правочину умовам чинності правочинів, викладених у ст. 203 ЦК України. Відповідно, в абзаці 4 п. 7 постанови Пленуму Верховного суду України № 9 від 06.11.2009 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочину недійсним» цілком слушно зазначається, «що виконання чи невиконання сторонами зобов'язань, які виникли з правочину, має значення лише для визначення наслідків його недійсності, а не для визнання правочину недійсним». З цього випливає, що застосування положень про недійсність правочинів та норм глави 51 ЦК України щодо правових наслідків порушення зобов'язання є взаємно виключним.

У теорії цивільного права і практиці правозастосування питання, що стосуються розгляду реституції, віндикації та вимог з кондикційного зобов'язання як самостійних способів захисту, належать до дискусійних. Так, І. В. Романська вважає, що «кондикція може застосовуватися як наслідок недійсності правочину винятково як додаткова (субсидіарна) до реституції вимога, зокрема у випадках, коли власник (титультний володілець) позбавлений можливості повною мірою

відновити порушене суб'єктивне право його за допомогою реституції» [2, с. 120–121]. Своєю чергою, Р. І. Таш'ян констатує, що «окремим, доволі слабким місцем реституції як способу захисту цивільних прав є неможливість її застосування за вимогами третіх осіб, які не є сторонами недійсного правочину. Знов-таки, науковою доктриною та практикою розроблено досить багато механізмів вирішення цієї проблеми за допомогою застосування положень про віндикацію, однак можна запропонувати простіше – замінити реституцію положеннями про безпідставне збагачення» [3, с. 221].

На нашу думку, всі три вищезгадані способи захисту мають власні підстави застосування і завдання, а тому змішувати їх або підміняти одне одним недоцільно. При цьому винятково в межах кондикційного зобов'язання можна усунути функціональні обмеження як реституції, так і віндикації, що цілком адекватно відображено у нормах ч. 3 ст. 1212 ЦК України.

На підставі вищевикладеного можна дійти таких висновків.

1. Визнання недійсним правочину є особливим організаційно-правовим способом захисту цивільних прав та інтересів, який забезпечує правову визначеність щодо участі сторін оспорюваного правочину в певних правовідносинах та взаємодіє з такими майновими способами захисту, як реституція, відшкодування збитків та моральної шкоди, а також повернення безпідставно набутого або збереженого за рахунок іншої особи майна.

2. Застосування вищезгаданих заходів майнового змісту може поставати як вияв правових наслідків нікчемного правочину за відсутності попередньої реалізації організаційно-правової компоненти.

3. Віндикацію не можна розглядати як безпосередній правовий наслідок недійсності правочину, хоча майнову ефективність як віндикації, так і реституції сторін недійсного правочину додатково підкріплено можливістю пред'явлення заінтересованою особою вимог, які впливають з кондикційного зобов'язання.

Література:

1. Примак В. Д. Система санкцій об'єктивного цивільного права. Приватне право і підприємництво. 2018. № 18. С. 28–34.

2. Романська І. В. Цивільно-правове регулювання кондикційних зобов'язань в Україні : дис. ... докт. філософії : 081 «Право». Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 210 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5805/1/romanska_d.pdf (дата звернення: 20.02.2025)

3. Таш'ян Р. І. Нездійсність правочинів у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2024. 350 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20047/1/Tashian_dys.pdf (дата звернення: 06.02.2025).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-7>

ETHICAL PRINCIPLES OF JUDICIAL ACTIVITY IN FRANCE

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФРАНЦІЇ

Mozhaikina O. S.

*PhD in Psychology,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of International, Civil and Commercial
Law, Lawyer
State University of Trade
and Economics
Kyiv, Ukraine*

Можайкіна О. С.

*кандидат психологічних наук,
доцент,
доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права,
адвокат
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна*

Koliada S. V.

*secretary of court sessions
Pechersk District Court of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Коляда С. В.

*секретар судових засідань
Печерський районний суд міста
Києва
м. Київ, Україна*

Lishchuk O. V.

*Senior Lecturer of the Department
of International, Civil
and Commercial Law, Lawyer
State University of Trade
and Economics
Kyiv, Ukraine*

Ліщук О. В.

*старший викладач кафедри
міжнародного, цивільного
та комерційного права, адвокат
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна*

Під час здійснення правосуддя судді керуються не лише нормами матеріального та процесуального права, а й певними етичними принципами, які закріплені у відповідних правових актах. В Україні основні етичні норми діяльності суддів закріплені у Кодексі суддівської етики, затвердженому XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. (в редакції від 18.09.2024 р.).